

Одеська національна юридична академія

Тітаренко Анатолій Валерійович

УДК 323.21/22

**ПОЛІТИЧНА ЛОЯЛЬНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ ТА СТАБІЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук

Одеса-2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
Вітман Костянтин Миколайович,
Одеська національна юридична академія,
доцент кафедри історії держави та права

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Андресюк Борис Павлович,
Громадська рада Міністерства оборони України,
Голова

кандидат політичних наук, доцент
Хорошилов Олег Юрійович,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
доцент кафедри політології

Захист відбудеться “23” листопада 2007 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради д 41.086.02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м.Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 513.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м.Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “ 19 ” жовтня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Єфтені Н.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку політичного процесу та формування політичної системи в Україні важливого значення набувають такі універсальні цінності як взаємоповага та взаємодовіра між членами суспільства, та між суспільством та державною владою. Ці загальнолюдські принципи життєдіяльності в суспільстві забезпечують стабільність, стійкість та порядок.

Будь-яка суспільна динаміка, соціальний чи політичний процес в цілому породжує і потребує таких членів суспільства, які б мали можливість та бажання приймати участь у цьому процесі з задоволенням чи, принаймні, прихильно. Важливого значення тут набувають лояльність, терпимість та толерантність громадян відносно пануючого державного устрою та діючої влади. Саме тому, політична лояльність є однією з головних детермінант забезпечення політичного порядку та стабільності політичної влади та державного устрою. Політична та державна влада не можуть бути легітимними якщо, громадяни не будуть позитивно відноситися до виконуваних ними функцій, тому в політичній науці лояльність в її політологічному змісті є невід'ємним елементом можливості підтримки державної політики. При цьому вона здійснює вплив, який неможливо охарактеризувати як однозначний. Він проявляється у внутрішній взаємодії різноманітних соціально-політичних, економічних, моральних та правових чинників, які змінюють кризові нестабільні суспільні процеси на стійку неконфліктну ситуацію в державі. Тобто, завдяки політичній лояльності є реальна можливість підтримувати на відповідному стабільному рівні відносини між членами суспільства та владою.

Україна сьогодні знаходиться у пошуці шляху механізмів розвитку нашого суспільства. Воно не повинне піддаватися ідеологічному та правовому інфантілізму та нігілізму, викликаних економічними та політичними кризами останнього часу, також не слід йти лише шляхом технократичних тенденцій розвитку суспільної самосвідомості. Необхідний інтенсивний пошук і розробка на основі узагальнення накопиченого людством досвіду основних елементів духовного освоєння світу (світогляду, моралі, ідеології), і синтез їх у розвинену високоефективну систему національної свідомості. Це абсолютно необхідна передумова національного прогресу.

Політична лояльність у системі владних відносин є необхідним елементом не тільки в політичній системі України, а і в інших державах – в будь-якій державі можуть виникнути ситуації, коли проблема визначення типу відношення громадян до державної влади стає гострою та актуальною. Тому, підтримка відповідного рівня політичної лояльності громадян в суспільстві є важливим завданням, яке безпосередньо обумовлено необхідністю формування в Україні громадянського суспільства, стабільного політичного порядку, високого рівня самосвідомості громадян, які мають можливість адекватно та реально оцінювати діяльність політичної та державної влади, потенціал її розвитку та перспективи.

Вищезазначені аспекти говорять про необхідність та актуальність наукового теоретико-практичного дослідження політичної лояльності, визначення її місця в прогресивному розвитку держави та легітимності політичної влади.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає перспективному плану основної науково-дослідницької теми кафедри соціальних теорій Одеської національної юридичної академії “Трансформація українського суспільства на шляху до паритетної демократії” (№ держреєстрації 0103V003289), одним з виконавців якої є автор.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в опрацюванні та удосконаленні політологічного категоріального апарату, який відображає прояви політичного процесу в взаємовідносинах між суспільством та владою, в формуванні ознак, які характеризують лояльного громадянина, а також в обґрунтуванні впливу, який здійснює лояльність на політичні інститути та процеси. Для досягнення мети передбачалося вирішити наступні наукові завдання:

- дослідити природу, зміст поняття лояльність;
- розглянути лояльність скрізь призму політичних явищ та процесів, та визначити його політологічне розуміння;
- визначити основні ознаки та характеристики політичної лояльності;
- розглянути політичну лояльність у співвідношенні з суміжними (близькими за природою) термінами та категоріями, такими як толерантність, законність, легітимність, законслухняність, конформізм, коректність, політична коректність, емпатія та їх проявами в політичних процесах;
- проаналізувати процес формування політичної лояльності;
- визначити рівні та необхідні фактори, які сприяють усвідомленому розумінню громадянином свого лояльного відношення до влади;
- проаналізувати шляхи підтримки політичного порядку та стабільності України, на основі визначення функціонального та правового підходів.

Об'єктом дослідження є політичні процеси та зв'язки, які виникають між суб'єктами державної та політичної влади та суспільством.

Предметом дослідження є політична лояльність громадян як форма впливу на політичні процеси.

Методи дослідження. Вони визначаються складністю та суміжністю інституту політичної лояльності. Були використані загальнонаукові методи, такі як системний, порівняльний, історичний, структурно-функціональний, загально-логічний, емпіричний, синергетичний метод у поєднанні з системним методом, та аналітичний.

Широко застосовувався принцип єдності свідомості та діяльності та поведінковий підхід, який орієнтує на розгляд найважливіших аспектів політичної діяльності – інституціонального та процесуального; на вивчення не тільки поведінки політичних суб'єктів, але й внутрішніх, суб'єктивних механізмів цього процесу.

Використовувалися методи етології та біополітики для вивчення проявів політичної лояльності, як типу соціальної поведінки.

Для проведення аналізу розуміння політичного порядку застосовувалися методи етнології, теорії політичного реалізму та структурно-функціонального аналізу. Зокрема, використано ряд положень структурно-функціонального аналізу: про суспільство як систему функціонально спеціалізованих інститутів, різноманітні зв'язки між якими забезпечують цілісність суспільного організму; про фактори, що забезпечують соціально-політичний порядок; про культурно-ціннісну систему; про політичні дію та її структурні елементи (цілі, засоби, умови та норми).

Використано метод тлумачення норм законодавства для соціально-правового аналізу норм Конституції України та норм кримінального та адміністративного законодавства.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є одним з перших в українській політології теоретичним дослідженням впливу лояльного відношення громадян на діяльність державної влади. Наукова новизна полягає, зокрема, у таких положеннях та висновках дисертаційного дослідження:

уперше:

запропоновано форми політичної лояльності як типу соціальної поведінки: поступливо-компромісна лояльність, відгороджена, потенціальна, негативістська та агресивно-руйнівна;

запропоновано й обґрунтовано використання підходів та методів етології та біополітики для вивчення лояльної (неагоністичної) політичної поведінки. Таким чином, лояльна форма поведінки – це неагоністичні відносини, які створюють біосоціальну та біополітичну системи взаємодії між індивідами (групами);

визначено, що агоністична політична поведінка включає такі форми, які пов'язані з конфліктами між живими організмами: агресію, ізоляцію, підпорядкування; неагоністична, тобто лояльна проявляється в афіліації, кооперації, а також соціальному полегшенні та імітації;

формується найбільш фундаментальні основи політичного порядку шляхом визначення специфічних етнологічних ознак політичної діяльності, яка виступає ординарною; організованою або локально, або природно, та рефлексивною;

уточнено:

політологічне розуміння терміну лояльність на основі аналізу його природи та змісту. В даному випадку слід використовувати термін “політична лояльність”, під яким розуміється певний тип політичної поведінки, який формується в процесі здійснення владою (державною або політичною) своїх функцій;

сфери життєдіяльності суспільства та напрямки діяльності державної влади, для характеристики яких, можливим є застосування терміну “політична лояльність”;

фактори, що сприяють формуванню відповідного рівня політичної лояльності у громадян;

способи вираження політичної лояльності в системі владних відносин, ті або інші дії в рамках вираження лояльності носять соціальний характер і відповідно є типом соціальної поведінки, що проявляється в системі владних відносин. Це можуть бути як активні так і пасивні способи вираження, але вони повинні бути направлені на дії політичної влади;

дістало подальший розвиток:

обґрунтування необхідності високого рівня політичної соціалізації особистості, відповідно до пануючого в суспільстві світогляду, менталітету, визначених норм політичної поведінки, освіти, культури та традицій, у зв’язку з тим, що політична поведінка громадян по відношенню до держави повинна бути обов’язково усвідомленою та виваженою, що дає можливість громадянину самостійно здійснювати політичний вибір щодо політичного курсу та стратегії державної влади. Саме ця самостійність і є фактором забезпечення легітимності влади та устрою;

визначення шляхів підтримки та забезпечення політичного порядку та стабільності в державі, одним з яких є застосування функцій політичної лояльності, основою яких є такі суспільні інститути як мораль, право, відповідальність, змістовний духовний світ людини, освіта та виховання;

аргументація застосовування в сучасному політичному процесі в Україні такої функції політичної лояльності як консолідуєча, яка є найбільш важливою задля поєднання українського народу та припинення безпідставної ворожнечі. Для цього необхідно створення відповідної та виваженої національної ідеї, налаштування громадян країни на неагресивний (але не пасивний) тип політичної поведінки, що є можливим лише у разі наявності у громадян світогляду відповідного напрямку, високого рівня політичної та правової свідомості, культури та самоідентифікації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

для більш глибокого осмислення політичних процесів, зв’язків та відносин, що виникають та формуються в політичній системі України;

для удосконалення формату взаємовідносин між громадянами та державою (представниками державної влади);

для формування свідомої мотивації у членів суспільства, направленої на підвищення політичної культури, політичної свідомості як суб'єктів, так і об'єктів політичного процесу;

в навчальному процесі при викладанні курсів з політології, соціології, політичної психології, спецкурсів у вищих навчальних закладах, наприклад, таких як “Конфліктологія”, “Форми участі у політичному процесі”, “Політична поведінка”, “Політична культура”, “Формування громадянського суспільства” та ін.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри соціальних теорій Одеської національної юридичної академії.

Теоретико-методологічні положення та ідеї, що розвиваються у дисертаційному дослідженні, доповідалися й обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових, науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах: “Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія” (м. Сімферополь, 2004 р., “Управління адміністративно-політичною діяльністю у сфері захисту прав і свобод громадян та забезпечення правопорядку” (м. Одеса, 2005 р.), “Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави і громадянського суспільства (Одеса, 2006 р.).

Публікації. Основні ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження викладені автором у 6 публікаціях, 4 з яких надруковані в виданнях, затверджених ВАК України фаховими з політології.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 186 сторінок. Список використаних джерел містить 234 найменування (20 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи з відповідними науковими програмами і темами, визначені об'єкт, предмет, сформульовані мета та основні завдання дослідження, охарактеризовано використані в роботі методи, її наукову новизну та практичне значення, подано відомості про апробацію теоретичних положень дослідження, його структуру та обсяг.

У **першому розділі “Природа та характерні ознаки політичної лояльності”** висвітлено стан наукових теоретичних розробок політологічного, філософського, соціологічного напрямків із проблем взаємовідносин суспільства та держави, розглянуті науково-теоретичні концепції та проблеми політичної лояльності в сучасній політичній науці.

У **підрозділі 1.1 “Ступінь наукової розробки та політологічне розуміння поняття політичної лояльності”** розглядається розвиток застосування та введення в науковий обіг терміну лояльність як політологічного. Політична лояльність аналізується на основі різноманітних підходів:

соціального, духовного, біополітичного, етологічного, системного, культурологічного, ціннісного та політологічного. Були проаналізовані праці видатних філософів, політологів, соціологів, психологів та юристів, які у тому або іншому аспектах аналізували термін політична лояльність. Це дало можливість дати більш-менш адекватне визначення політичної лояльності для подальшого його застосування в українській політиці. Звернено увагу на прогалини та на загальну недостатність теоретичних розробок цього наукового напрямку.

Основою сучасного розуміння політичної лояльності та її ролі в забезпеченні порядку та стабільності стали праці ще філософів античності, ідеї яких продовжували розвивати філософи-гуманісти, функціоналісти, політичні ідеї різних напрямів.

Відзначено, що на сучасному етапі розвитку політичної науки поняття політична лояльність застосовується в разі досліджень політичної культури, політичної соціалізації, толерантності в суспільстві, коли розглядаються питання пов'язані з патріотизмом, духовним наповненням української нації – світоглядні, ідеологічні та ціннісні аспекти. У цих напрямках українські політологи зробили важливі кроки, написано багато наукових праць та здійснено великий масив теоретико-практичних досліджень. Наприклад, проблеми формування національної ідеї в Україні ґрунтовно досліджені в роботах М. Грушевського, І. Франка, В. Липинського та ін. Значну увагу цій проблемі приділяють сучасні науковці – І. Кресіна, Ю. Римаренко, С. Пролєєв, А. Швецова, Н. Небилиця, О. Білоус, Е. Лисицин, В. Молостовцева, С. Возняк, О. Тимошенко та інші. Ці автори розглядали національну українську ідеї в її генезі, аналізували її основні засади.

Питанням формування світогляду та політичної соціалізації присвячена низка праць політологів, філософів та соціологів. Серед українських вчених слід зазначити роботи О. Вашутіна, В. Головенька, О. Яременка, Н. Гедікової, Т. Говоруна. Зокрема, в роботі С. Мофи досліджено основні детермінанти оптимізації національної самосвідомості як чинника ефективного державотворення і політичних реформ в Україні.

Важливими для даного дисертаційного дослідження є праці виконані в галузі політичної культури такими науковцями як Ж. Деркач, який розглядав політичну культуру як інтегральну характеристику процесу формування і розбудови держави, В. Бебик, який акцентував свою увагу на політичній культурі сучасної молоді, В. Іова, що дослідив формування громадянської культури особистості.

Такі наукові напрямки як політична стабільність державної влади та політичний порядок, у зв'язку з якими аналізується політична лояльність в даній дисертації, представлені в роботах О. Дзьобань, в якій автор досліджує стабільність соціальної системи в контексті її безпеки на основі синергетичного аспекту, ґрунтовними дослідженнями в галузі політичної стабільності є також роботи І. Кіянки та Т. Сичової.

Велику увагу українські вчені приділяють аналізу толерантності у різних сферах життєдіяльності, у тому числі і в політичній. Зокрема, це роботи А. Шкіль, філософа О. Довгополової, яка дослідила принципи толерантності у контексті духовної культури перехідних епох, Г. Удовенко, О. Майбороди, Р. Чілави, Т. Пилипенко, І. Кресіної, М. Товта, які аналізували сприяння поширення толерантності у поліетнічному суспільстві, систематизували філософські та релігійні знання в галузі толерантності М. Колодний, М. Бабій та інші.

Але, незважаючи на великий обсяг наукової літератури з аспектів, які деякою мірою розкривають сутність та зміст політичної лояльності, праць направлених для вивчення цього явища сьогодні бракує. На теренах СНД також ця тематика є заявленою як особлива актуальна, але і тут можна виділити лише окремі роботи у цьому напрямку. На сучасному етапі найбільш ґрунтовно та широко політичну лояльність досліджує російський політолог М. Лазарев. Відзначено, що він є одним з провідних фахівців цього наукового напрямку. Але, аналіз проведений М. Лазаревим, направлений на політичну ситуацію, політичну систему та режим Російської Федерації. В його роботах акцентується увага саме на російському менталітеті, специфіці російської політичної еліти. Крім того, він вважає, що політична лояльність це та характеристика, яку можливо застосовувати до політичної еліти та державних службовців через теорію державного управління. В даному ж дисертаційному дослідженні головна увага зосереджена не на лояльності державної служби до державної політики, а на відношенні громадян до політики, яку проводить державна влада.

Визначено, що зміст політичної лояльності є відмінним в різних політичних ідеологіях та культурах. Зробити цей висновок стало можливим після аналізу політичної лояльності в ідеології ліберальних держав.

Проведено порівняльний змістовний аналіз із близькими за наповненням та природою термінами, такими як толерантність, законослухняність, конформізм, коректність, політкоректність, емпатія та іншими.

У підрозділі 1.2 “Політична лояльність, як тип соціальної поведінки” проаналізовано політичну лояльність в аспекті адаптивних процесів.

Зокрема, політична лояльність розглянута як тип соціальної поведінки, що проявляється в ідентифікації (виникає поступливо-компромісна лояльність); в індивідуалізації (виникає відгороджена лояльність); в інвестиції (виникає найбільш корисна для суспільства форма лояльності – потенціальна), в маргіналізації (виникає негативістська лояльність); в девіації (виникає агресивна-руйнівна лояльність – я проти усіх, але підтримую політику держави).

Визначено, що в сучасній Україні на етапі кризи розповсюджені три типи прояву лояльності, на основі соціальної поведінки: ідентифікація, індивідуалізація та девіація, серед яких найменш вираженим є ідентифікація.

Відзначено, що, з точки зору біополітики, політичну поведінку можна підрозділити на агоністичну, яка включає такі форми поведінки, які пов'язані з конфліктами між живими організмами: агресію, ізоляцію, підпорядкування; та неагоністичну, тобто лояльну: це афіліація, кооперація, а також соціальне полегшення й імітація. Тобто, лояльна поведінка – це неагоністичні відносини, які пов'язують біосоціальну та біополітичну системи взаємодії між індивідами (групами). З точки зору біополітики, важливим є те, що деякі політичні міждержавні й міжетнічні конфлікти могли б бути пом'якшені створенням буферних зон взаємного контакту.

У другому розділі **“Процес формування політичної лояльності громадян”** основна увага сконцентрована на аналізі рівнів розвитку, умов та підвалин які необхідні для формування політичної лояльності в суспільстві та державі.

У підрозділі 2.1 **“Фактори впливу на формування рівня політичної лояльності”** розглядаються умови, характеристики, критерії суспільства, державної влади та громадянина, які впливають на формування в останнього політичної лояльності.

Відзначено, що одним з головних факторів в цьому процесі виступає соціалізація (зокрема, політична) індивідуума, головним елементом якої, в даному випадку, є духовний світ людини. Духовний світ має свою структуру, закономірності, логіку розвитку та функціонування. Ядром духовного світу особистості є світогляд як організуюча, інтегруюча та впорядковуюча сила. В духовному світі людини, окрім інтелектуальних, мають місце емоційні елементи, а також вольові спонукання, вирішення, дії. Вони також охоплюються світоглядом і в той же час виступають складовою частиною і формоутворюючими елементами лояльності.

Високий рівень соціалізації особистості в політичній сфері спонукає до активності, участі, співучасті по створенню державної політики, формуванню політичного курсу та визначення стратегії держави, тобто, усвідомлення та розуміння реальності політичних процесів надає громадянину можливість та викликає в нього бажання донести до державної влади свою особисту думку про її діяльність та вплинути на відповідні процеси. Ці аспекти дають можливість визначити самостійність прийняття рішення та самостійність вибору, як один з факторів забезпечення лояльності в суспільстві.

Обґрунтовано, що світогляд та ідейне наповнення світорозуміння також є елементом формування політичної лояльності, які надають громадянину можливість визначитися з оцінками політичної реальності і відповідно сформуванню своє ставлення до неї позитивне або негативне. Тут слід враховувати, що визначення відношення як позитивного чи негативного не є тотожним лояльному та нелояльному.

Визначається, що на сучасному етапі для України та її громадян необхідною є створення національної ідеї, яка б згуртувала суспільство, консолідувала його, заради досягнення спільних інтересів та вирішення суспільних проблем. Основні принципи формування національної ідеї, її

сутність, змістовні характеристики зумовлюються рівнем розвитку національної спільноти (у тому числі її самосвідомості та самоідентифікації), та сама національна ідея здатна справляти конструктивний, розвивальний консолідуючий вплив на становлення свідомості й самосвідомості нації. Національна ідея з своїм позитивним змістом, національними потенціалами та цінностями може стати державотворчим принципом, стимулюючи, зокрема, такі почуття в громадян як патріотизм, толерантність та лояльність.

У підрозділі 2.2 “Відповідальність як основа забезпечення політичної лояльності” проаналізовано відповідальність особистості як один з основних засобів соціально-нормативного та політичного урегулювання суспільного життя. Вивчаються процеси взаємодії права та моралі, які формують нові суспільні відносини в рамках демократичного суспільства, а в даному випадку – політичну лояльність стосовно держави й існуючої політичної влади.

Вивчається вплив наявності почуття відповідальності у громадян на забезпечення їх політичної лояльності. Зазначається, що в соціальному житті людина вимірює ступінь своєї відповідальності за рівнем своїх реальних можливостей та ступенем своєї свободи. Тобто, міра особистої відповідальності пропорційна внеску в прийняття та реалізацію важливих рішень, які визначають певні напрями всього процесу. Це означає, що чим вищим є рівень демократизації суспільних та державних процесів, тим ширшим є коло осіб, які бажають та мають можливість приймати активну участь в цих процесах, і відповідно, тим глибшим є їх почуття відповідальності.

Даний аналіз показав, що практично завжди, державою передбачається система засобів морального, ідеологічного, виховного, управлінського та правового характеру, яка дозволяє створити умови для формування і забезпечення політичної лояльності. Увагу акцентовано на тому, що будь-які дії громадянина щодо політичної влади повинні здійснюватися лише усвідомлено та виважено, тобто громадянин повинен володіти моральною волею задля можливості вільного прийняття, рішення та обрання тієї або іншої моделі політичної поведінки.

У третьому розділі “Шляхи підтримки політичного порядку та стабільності в Україні” вивчаються різноманітні критерії та ознаки політичного порядку та стабільності в державі, та визначаються можливі шляхи підтримки відповідного їх рівня для нормальної життєдіяльності суспільства.

У підрозділі 3.1 “Функції політичної лояльності в забезпеченні політичного порядку та стабільності” вивчається об'єктивований вимір політики, який припускає вичленовування більш приватних аспектів та вузьких параметрів аналізу репродуктивного стану. У зв'язку із цим цей вимір розпадається на такі категоріальні позиції (або проєкції), як владні регулятиви й ціннісні орієнтири; політичні простір і час; політичний порядок та стабільність. Визначається, що дестабілізація в суспільстві породжує явища нелояльності та виникає в результаті використання засобів політичної діяльності, неадекватних її цілям. Ці засоби в політиці можуть деформувати

результати та спотворити визначені раніше цілі. У цьому аспекті встановлення політичного порядку розглядалося з погляду перетинання теоретичної соціології, етнометодології та політичної теорії (наприклад, теорії політичного реалізму). При цьому враховується те, що політична діяльність виступає, в даному випадку, ординарною (тобто звичайною, яка може бути пізнана усіма); організованою (тобто володіє певним, специфічним саме для цієї діяльності порядком свого здійснення - політичним); організованою локально (тобто ситуаційна); організованою природно (тобто, її специфічна організація є її невід'ємною частиною, що робить цю специфічну діяльність тим, чим вона є), та рефлексивною. Відповідно до цих специфічних ознак політичної діяльності і формуються найбільш фундаментальні основи політичного порядку.

Акцентується увага на тому, що збереження політичного порядку забезпечується відтворенням певних властивостей або елементів політичної системи, баланс яких, у випадку їх оптимальної конфігурації й співвідношення, приводить до стану політичної стабільності (або кризи та конфліктів) Саме в термінах стабільність, порядок, хаос, анархія, нестійкість та інш. інтерпретуються розходження між еволюцією політичного порядку, який поступово реформується в найбільш розвинених країнах, і швидкому розвитку політичних систем, що інколи призведе до їх розпаду, переворотів та революцій.

Тобто, для українського суспільства найбільш придатним та реальним є еволюційний спосіб зміни типу політичного режиму та форми державного устрою, тому, що сучасний етап вже не вимагає революційних ідей та кризисних політичних менеджерів – політична ситуація є досить стабільною та стійкою, зокрема, завдяки, вже сформованому, певному рівню політичної лояльності українських громадян.

У підрозділі 3.2 “Політико-правова регламентація політичної лояльності” з погляду проблеми політичної лояльності, аналізуються норми Конституції України та Кримінального Кодексу України. Визначається, що визнання, дотримання та захист прав і свобод людини – це є обов'язок держави, який створює одну з важливих умов для відповідного лояльного відношення з боку громадян стосовно держави та його інститутів. Зазначено, що більша орієнтованість на права громадян, на свободу особи, на систему реального правового забезпечення рівності й справедливості, помітне збагачення й зміцнення правового статусу особистості характеризує чинну Конституцію України.

Перетворення, що відбуваються в українському законодавстві, в сукупності ведуть до поступової зміни нормативності правового регулювання поведінки особистості, надають більш різноманітні можливості для вільного, ініціативного, творчого самовираження, що не може не позначатися позитивним чином на формуванні лояльного відношення з боку громадян до держави та її інститутів. Але, при цьому, Конституція України передбачає, що поряд з розширенням прав і свобод громадян, ступінь відповідальності як кримінально-правового, так і морально-політичного

характеру, спрямовані на припинення крайніх проявів політичної нелояльності, що виражаються в злочинах проти державної влади й, у першу чергу, проти основ конституційного устрою та безпеки держави.

У разі порушення основ державного устрою та безпеки держави застосовуються засоби примусу. Тут аналізуються правові підстави настання кримінальної, політичної, конституційної відповідальності.

Акцентується увага на тому, що також в цьому процесі слід враховувати присутність в суспільстві правового інфантилізму та нігілізму, які є істотною перешкодою на шляху становлення та утвердження громадянського суспільства. Ці фактори безпосередньо сприяють бездержавності та формуванню стійкого почуття підлеглості та підкорення, у громадян виникає почуття безвідповідальності та байдужості, а це відповідно сприяє виникненню все нових форм нелояльного поведіння, скоєння злочинів в цьому напрямку та ін.

У висновках викладаються основні результати і підсумки дисертаційної роботи, які були отримані в ході дослідження.

Політична лояльність є формою соціальної поведінки. Під політичною лояльністю слід розуміти визнання громадянином чинних законів, перебування в межах законності, в чинному “правовому полі”, вміння дотримуватися встановлених норм, правил, вимог та настанов влади. Це здатність громадянина до самоорганізації через підпорядкування своєї поведінки чинним законам держави. Лояльність, одночасно є елементом культури, є показником громадянськості та визначається рівнем правосвідомості людей – їх розумінням соціально-політичної реальності.

Аналіз лояльної (неагоністичної) політичної поведінки підходів та методів етології та біополітики, показав, що ці відносини можливо розглядати як біосоціальну систему взаємодії між організмами. До найбільш важливих форм такої поведінки належать афіліація та кооперація. Афіліація має як позитивне (афіліація як фактор консолідації групи, основа для соціальних технологій), так і негативне (афіліація як фактор, що сприяє націоналізму, неприйняттю “чужих”) біополітичне значення. Кооперація пом'якшує твердість ієрархічних структур, та набуває форми спільної діяльності та колективного розвитку. Саме ці форми поведінки і відповідають за підтримку стабільності біосоціальної системи. В аспекті політичної лояльної поведінки в етології й біополітиці розглядається характерна для людини здатність грати. Гра, навіть якщо вона включає в себе ритуалізовані й пом'якшені елементи агоністичної поведінки, чітко відрізняється від справжнього конфлікту й звичайно стимулює собою інші форми лояльної, а не агоністичної поведінки. Біополітичний потенціал ігрової поведінки ще не повною мірою оцінений. Визначено, що політичним системам ще слід дослідити, коли, у яких випадках і за якими правилами справжні конфлікти могли б бути замінені грою в конфлікт. З точки зору біополітики важливим є те, що деякі політичні міждержавні й міжетнічні конфлікти могли б бути пом'якшені створенням буферних зон

взаємного контакту. Тобто з точки зору біополітики політична поведінка поділяється на агоністичну, яка включає такі форми поведінки, які пов'язані з конфліктами між живими організмами: агресію, ізоляцію, підпорядкування та неагоністичну, тобто лояльну: це афіліація, кооперація, а також соціальне полегшення й імітація.

Міра довіри громадян до влади залежить сьогодні від того, наскільки демократичним є визначене й дотримуване державою співвідношення обов'язків та прав і свобод громадян. Така діяльність особливо важлива у разі, коли утворення держави співпало з утвердженням національної незалежності, а відтак актуалізується питання про забезпечення прав і свобод народів та прав і свобод окремої особистості. Правова держава зводить до мінімуму ситуації, за яких влада безпосередньо управляє людиною, натомість розширюючи сферу самоуправління вільних громадян. Вона спирається на громадянське суспільство – на сутність вільної громадянськості, вбачаючи в цьому процесі умову самооновлення суспільного життя. Формування такої громадянськості є тривалий та кропіткий процес, пов'язаний з постійним виникненням нестандартних ситуацій, для виходу з яких необхідні політична воля й висока правова та етична культура. Позаяк громадянське суспільство ґрунтується на принципах свободи кожного члена суспільства як людини, рівності його з кожним іншим як підданого та самостійності кожного члена суспільства як громадянина, держава перестає бути “опікуном” дієздатних громадян, стаючи регулятором вільного їх волевиявлення; вона забезпечує правове поле, яке стимулює їх на активну діяльність задля досягнення життєвих цілей, задоволення біологічних та соціальних потреб.

Можливості самореалізації мають бути рівними, однаковиими для всіх людей, лише тоді вони будуть правовими (за аналогією з термінами “правильне”, “справедливе”, “праведне”, “справжнє”). Правова держава має за мету не тільки формальну законність, яка забезпечує регулярність і послідовність у досягненні й підтриманні демократичного порядку, але також справедливість та гуманність, засновану на визнанні й повному прийнятті найвищої цінності людської особистості та гарантовану установами, які утворюють структури, що забезпечують свободу та самовиявлення особистості.

Важливу роль в формуванні політичної лояльності в суспільстві повинна відіграти еліта, яка володіє для цього певними ресурсами. Саме державні та політичні діячі, інтелектуальна еліта, мають можливості та здібності для того, щоб в суспільстві, незважаючи на всю розмаїтість світоглядних та ідейних поглядів, громадяни усвідомлено, за допомогою моральної волі, обрали для себе ті пріоритети та принципи, які б потім були покладені до загальних засад розвитку України, і це відповідно, й забезпечило б лояльність (довіру та повагу) до державної влади. Це був би природний еволюційний процес, спокійний та гармонійний перехід до більш високої форми державного устрою та до більш цивілізованих, високоморальних та відповідальних стосунків між суспільством та владою.

Таким чином, політично-лояльна форма поведінки громадян – це неагоністичні дії та світосприйняття особистості чи суспільства по відношенню до існуючого політичного режиму, політичної влади, до держави.

Визначено, що в українському суспільстві сьогодні існує потреба у формуванні умов для зміни типу політичної культури та політичної поведінки громадян. Це може стати основою політичного прогресу, розвитку та підвищення рівня самоорганізації суспільства, його свідомості на основі універсальних культурних цінностей.

Для розв'язання проблем, які були зазначені в даному дослідженні і які сьогодні є актуальними для сучасної вітчизняної теоретичної та практичної політології, важливим є те, що уявлення про стосунки держави та суспільства (зокрема, громадянського) повинні змінитися корінним чином, повинен бути змінений сам формат цих відносин, а це є неможливим без усвідомлення цих проблем не тільки науковцями та спеціалістами, а насамперед, звичайними пересічними громадянами, тому що саме вони й формують громадянське суспільство, – саме їх рівень культури, свідомості, лояльності, толерантності, освіти, духовності та ін. і є основою для цього. Ці аспекти надають реальну можливість для подальших наукових пошуків та розробок.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Тітаренко А.В. Поняття політичної лояльності як політичного феномена // Наукові пізнання: методологія та технологія. – Одеса, 2004. – № 3. – С. 142-149.
2. Тітаренко А.В. Правові та моральні засади забезпечення політичної лояльності // Перспективи. – 2005. – № 4 (32). – С. 114-120.
3. Тітаренко А.В. Ідейно-світоглядний фактор формування політичної лояльності // Вісник СевДТУ. Вип. 71: Політологія: Зб. наук. праць / Редкол.: Ю.А. Бабінов (відп. ред.) та ін. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2006. – С. 74-81.
4. Тітаренко А.В. Національна ідея як основа лояльності та стабільності держави // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 34. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – С. 651-654.
5. Тітаренко А.В. Основні складові ідеї консолідації суспільства // Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства. Матеріали науково-практичної конференції, 23-24 червня 2006 року. – Одеса, 2006. – С. 145-148.
6. Тітаренко А.В. Політична лояльність як фактор забезпечення стабільності держави і конституційного ладу. Правове життя сучасної України. Тези доповідей 10-ї ювілейної звітної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА. 27-28 квітня 2007 р. – Одеса, 2007. – С. 132-134.

АНОТАЦІЯ

Титаренко А.В. Політична лояльність як детермінанта забезпечення політичного порядку та стабільності держави. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Одеська національна юридична академія. Одеса, 2007.

В дослідженні дається бачення можливості використання в політичній науці терміну лояльність на основі аналізу його природи та змісту. В даному випадку слід використовувати термін “політична лояльність”, під яким розуміється певний тип політичної поведінки, який формується в процесі здійснення владою (державною або політичною) своїх функцій. Обґрунтовано, що політична лояльність є складним та динамічним явищем, яке формується в процесі соціалізації особистості, відповідно до пануючого в суспільстві світогляду, менталітету, визначених норм політичної поведінки, освіти, культури та традицій.

Запропоновано для вивчення лояльної (неагоністичної) політичної поведінки використовувати підходи та методи етології та біополітики, а саме розглядати лояльні відносини як біосоціальну систему взаємодії між організмами.

Виявлено залежність між рівнем політичної лояльності та рівнем стабільності політичного порядку в державі, на основі чого доведено, що лояльність є якісним показником легітимності державної влади (політичного лідера), тому в сучасному розумінні політична лояльність є невід’ємною характеристикою політичного режиму, влади, устрою, форми правління.

Ключові слова: лояльність, політична лояльність, політична поведінка, стабільність, політичний порядок, державна влада, політична свідомість, легітимність, довіра, толерантність.

АННОТАЦИЯ

Титаренко А.В. Политическая лояльность как детерминант политического порядка и стабильности государства. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02. – политические институты и процессы. – Одесская национальная юридическая академия. Одесса, 2007.

В диссертации рассматривается возможность использования в политической науке термина лояльность на основе анализа его природы и содержания. Сделан вывод, что данный термин возможно использовать для характеристики деятельности политической власти, при этом применяя термин политическая лояльность, под которым понимается определенный тип политического поведения, который формируется в процессе осуществления властью (государственной или политической) своих функций. При этом, данное политическое поведение граждан по отношению к государству должна быть обязательно осознанным и взвешенным. В этой связи политическая

лояльность непосредственно связана с легитимностью политической власти и с легальностью ее деятельности. В работе обосновано, что политическая лояльность является сложным и динамическим явлением, которое формируется в процессе социализации личности, согласно господствующему в обществе мировоззрению, менталитету, определенным нормам политического поведения, образования, культуры и традиций.

Для изучения лояльной (неагонистической) формы политического поведения предложено использовать подходы и методы этологии и биополитики, а именно, рассматривать лояльные отношения как биосоциальную систему взаимодействия между организмами. Определено, что в данном аспекте, политическое поведение делится на агонистическое, которое включает формы поведения, связанные с конфликтами между живыми организмами: агрессию, изоляцию, подчинение; и неагонистическое - лояльное: это афiliation, кооперация, а также социальное облегчение и имитация. Таким образом, лояльная форма поведения - это неагонистические отношения, которые соединяют биосоциальную и биополитическую системы взаимодействия между индивидами (группами).

В результате проведенного анализа выявлена зависимость между уровнем политической лояльности и уровнем стабильности политического порядка в государстве. С одной стороны, политическая лояльность является показателем легитимности государственной власти (политического лидера), с другой стороны, она может быть показателем лишь пассивности и равнодушия общества, которое отрицательным образом влияет на качество государственной власти.

Способы выражения политической лояльности граждан в системе властных отношений, те или иные действия в рамках выражения лояльности носят социальный и политический характер, являются формой социального поведения, которое проявляется в принятии либо приспособлении к действиям политической власти. Изучено влияние чувства ответственности граждан на обеспечение политической лояльности. Показано, что практически всегда, государством предусматривается система мер государственного принуждения морального, идеологического, воспитательного, административного либо уголовного характера, которое позволяет создать условия для формирования и обеспечения необходимого позитивного отношения к власти. Внимание уделено также тому, что любые действия гражданина по отношению к политической власти должны осуществляться только осознанно. Это дает возможность говорить, что гражданин должен обладать моральной волей, для свободного принятия решений и выбора той либо другой модели политического поведения.

Доказано, что обеспечение политического порядка и стабильности в государстве, возможно путем применения функций политической лояльности, основой которых являются такие общественные институты как мораль, право, ответственность, содержательный духовный мир

человека, образование и воспитание. Для Украины наиболее важной на современном этапе является применение такой функции политической лояльности как консолидирующая, которая необходима для объединения украинского народа и прекращения безосновательной вражды. Для этого необходимо формирование соответствующей и взвешенной национальной идеи, формирование у граждан Украины неагрессивного (но при этом – не пассивного) типа политического поведения, которое может быть сформировано лишь в случае наличия у граждан мировоззрения соответствующего направления, высокого уровня политического и правового сознания, культуры и самоидентификации.

Ключевые слова: лояльность, политическая лояльность, политическое поведение, стабильность, политический порядок, государственная власть, политическое сознание, легитимность, доверие, толерантность.

SUMMARY

Titarenko A.V. Political loyalty as the determinant of political order and stability of the state.

- Manuscript.

Dissertation on competition of scientific degree of candidate of political sciences on speciality 23.00.02 – political institutes and processes. – The Odessa National Academy of Law. Odessa, 2007.

Possibility of the use is proved in political science of term loyalty on the basis of analysis of his nature and maintenance. In this case it is needed to use a term political loyalty, which the certain type of political conduct, which is formed in the process of realization by power (state or political) of the functions, is understood under. Thus, this political conduct of citizens in relation to the state must be necessarily realized and weighed.

Grounded, that political loyalty by the difficult and dynamic phenomenon which is formed in the process of socialization of personality, in obedience to the world view dominating in society, and mentality, certain codes of political conduct, education, culture and traditions.

An author gives scientific determination of concept of “political loyalty”, in a cut what key theoretical conceptions and problems of political loyalty are examined in modern political science. Analyzed factors and levels of forming of political loyalty, which are needed for forming of political loyalty in society and state. Also, attention of responsibility is spared as to the factor of adjusting of level of political loyalty, the analysis of political - legal regulation of political loyalty is given.

Key words: loyalty, political loyalty, political conduct, stability, political order, state authority, political consciousness, legitimate, trust, tolerance.